

Развіццё краязнаўства ў БССР

Таталітарны сталінскі рэжым, які хутка ўсталяваўся ў ССРС, у БССР зліўся з антынацыянальнай пазіцыяй у дачыненні да беларускай мовы, літаратуры, мастацтва, навукі. Паслядоўнікі пазіцыі сакратара ЦБ КП(б)В В. Кнорына, які не лічыў беларусаў нацыяй і выступаў за ліквідацыю іх «этнографічных асабеннасцей», пад сцягам перамогі сацыялістычных ідэяў змагаліся супраць гістарычнай накіраванасці краязнаўчых даследаванняў. Праявіўся таксама фармальны падыход да стварэння краязнаўчых арганізацыяў, калі кіраўніцтва ўстановаў і прадпрыемстваў імкнулася забяспечыць масавасць уступлення людзей у іх склад. Але на краязнаўчых з'ездах з трывогай адзначалася, што актыўна працуе меншая частка сяброў, прыводзілася лічба 5 %.

На Другой Усебеларускай краязнаўчай канферэнцыі (7–12 студзеня 1929 г.) былі прадстаўлены 8 акруговых таварыстваў краязнаўства, 101 раённае, 96 краязнаўчых гурткоў, а ўсяго 301 краязнаўчая арганізацыя агульным лікам 10 510 сяброў. Гэта былі самыя высокія паказчыкі грамадскага краязнаўчага руху. На Трэцяй Усебеларускай краязнаўчай канферэнцыі (студзень 1930 г.) зафіксаванае існаванне 333 краязнаўчых арганізацыяў, але колькасць сяброў у іх паменшылася да 8 819 чалавек.

Пераарыентацыя на абслугоўванне задачай сацыялістычнага будаўніцтва прывяла да скажэння рэальных магчы-

масцяў краязнаўчых арганізацыяў. Так, на ўзроўні ССРС было абвешчана, што «вывучэнне сыравіны – справа шырокіх працоўных масаў». Прапанавалася ствараць турыстычныя групы па 5–25 чалавек, якія маглі б «у час адпачынку» выйсці ў паход для адшукання і даследавання карысных выкапняў. Папярэдне «на сталых занятках» група павінна была прайсці спецыяльнае навучанне, а раённыя ўлады абавязваліся забяспечыць турыстаў рыштункам і інструментамі. Але ў рэчаіснасці паспяховыя геалага-разведачныя работы патрабуюць спецыяльнай прафесійнай падрыхтоўкі і спецыфічнай арганізацыі. Падобныя заведана невяканальныя задачы, што ставіліся ў канцы 1920-х – пачатку 1930-х гг., разбуралі краязнаўчы рух.

ЦБК каардынавала дзве асноўныя краязнаўчыя плыні: дзяржаўнае навуковае і грамадскі краязнаўчы рух. Каардынацыя краязнаўчай працы праз ЦБК заключалася ў тым, што таварыствы і гурткі прымалі актыўны ўдзел у дзейнасці секцыяў Інбелкульта, працуючы па прапанаваных ім праграмах і метадыцы, сумесна праводзілі навуковыя экспедыцыі ў многія рэгіёны БССР, абмяркоўвалі задачы і напрамкі краязнаўчай дзейнасці на з'ездах і канферэнцыях.

Вынікі даследаванняў дасылаліся ў секцыі Інбелкульта ў выглядзе пісьмовых паведамленняў і разнастайных матэрыялаў. Напрыклад, сумесная праца краязнаўчых таварыстваў, асобных краязнаўцаў-аматараў і слоўнікавай камісіі

Інбелкульта вялася пры падрыхтоўцы краёвых слоўнікаў жывой беларускай мовы. Ад краязнаўчых арганізацыяў Інбелкульта атрымліваў багаты матэрыял па фальклору, этнаграфіі, назіраннях за з'явамі прыроды. Краязнаўчыя арганізацыі дасылалі сабраныя матэрыялы і ў Горацкую сельскагаспадарчую акадэмію, у ЦБК РСФСР і ў іншыя дзяржаўныя ўстановы.

ЦБК і краязнаўчыя арганізацыі развівалі сувязі з краязнаўчымі цэнтрамі РСФСР, з навуковымі і краязнаўчымі арганізацыямі Польшчы, Літвы і іншых краінаў. Найбольш актыўныя стасункі падтрымліваліся з ЦБК РСФСР. Туды адпраўляліся інфармацыйныя і даследчыя матэрыялы, адказы па запытах, экзэмпляры беларускага часопіса «Наш край». Беларускія краязнаўцы ўдзельнічалі ў краязнаўчых з'ездах і канферэнцыях у РСФСР.

Цэнтралізаванае кіраванне краязнаўчым рухам праз ЦБК было аптымальным для свайго часу – дазваляла прыцягваць краязнаўцаў да выканання маштабных праграмаў, забяспечыць неабходную метадалагічную падрыхтоўку для правядзення даследаванняў. ЦБК былі распрацаваныя шматлікія праграмы краязнаўчых даследаванняў рознай тэматыкі, якія друкаваліся асобнымі выданнямі і на старонках часопіса «Наш край». Метадалагічная падрыхтоўка была адной з найбольш актуальных задачай, паколькі ўпершыню да краязнаўства далучыліся тысячы людзей з невысокім агульнаадукацыйным узроўнем. У ЦБК распрацоўваліся інструкцыйныя і метадычныя матэрыялы па збіранні фактычнага матэрыялу, яго запісу і іншых формах фіксавання і апрацоўкі. Для павышэння ўзроўню краязнаўцаў па радыё перадаваліся цыклы метадычных лекцыяў, друкаваліся артыкулы ў перыядычных выданнях, рабіліся даклады на краязнаўчых з'ездах і канферэнцыях, на настаўніцкіх курсах. ЦБК было пастаўленае пытанне аб увядзенні курса краязнаўства ва ўсіх тэхнікумах і ВНУ і вырашанае станоўча. Сябрамі ЦБК быў складзены «План курса краязнаўства ў вышэйшых навуковых

установах і тэхнікумах», які рэалізаваны быў толькі ў некаторых тэхнікумах, пераважна педагагічных. З гэтай жа мэтай ЦБК сумесна з Таварыствам краязнаўства пры БДУ былі арганізаваныя паўтарамесячныя курсы-студыя па краязнаўстве, якія наведвалі каля 200 студэнтаў ВНУ і тэхнікумаў Мінска.

Сярод дзеячаў ЦБК і краязнаўства ў цэлым галоўная роля належала М. Каспяровічу. Яго дзейнасць пачалася на Віцебшчыне, дзе энергічны аматар пад час гутарак з сялянамі на кірмашах і святах збіраў словы народнай мовы і выразы. Там стварыў адну з самых шматлікіх і дзейных краязнаўчых арганізацыяў, далучыўшы да працы сотні настаўнікаў, аграномаў, работнікаў хатаў-чытальняў. На пасадзе вучонага сакратара ЦБК актыўна ўдзельнічаў у рашэнні арганізацыйных і метадычных пытанняў краязнаўства. Аўтар кнігі «Краязнаўства» (1929), першай абагульняючай працы па галіне, аналізаваў развіццё краязнаўчага руху ў Беларусі, раскрыў метадычны патэнцыял даследча-пошукавай краязнаўчай дзейнасці. З сучасных пазіцыяў не з усімі высновамі аўтара можна пагадзіцца. Напрыклад, вылучэнне «этапаў польскага і рускага краязнаўства на Беларусі» не раскрывае ўсёй складанасці пераплацення гісторыка-культурных уплываў і замацоўвае факты мясцовай краязнаўчай дзейнасці за небеларускімі культурамі.

Па ўсіх гэтых кірунках дзейнасці ЦБК і мясцовымі краязнаўчымі арганізацыямі БССР былі дасягнутыя значныя поспехі, што дазваляе сцвярджаць аб найвышэйшым пад'ёме краязнаўчай працы. Аднак наступілі благія часы: з першай хваляй рэпрэсіяў супраць нацыянальнага адраджэння краіны краязнаўчы рух быў разбураны, ідэалагічна скажоны яго змест, вядучыя кіраўнікі і вучоныя, як і многія шараговыя краязнаўцы, сталі ахвярамі рэпрэсіяў. У 1930 г. былі змененыя старшыня і навуковы сакратар ЦБК (імі сталі В. Серафімаў і В. Самцэвіч).

Валянціна САЙТАВА